

Müellifi Bilinmeyen Bir Tıp Sözlüğü

Sibel MURAD¹

APA: Murad, S. (2018). Müellifi Bilinmeyen Bir Tıp Sözlüğü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 35-67. DOI: 10.29000/rumelide.472751

Öz

Sözlükler, bir dilin söz varlığını ortaya koymaları, başka dildeki sözcüklerin öğrenilmesi, bir alanla ilgili terimleri barındırması gibi birçok bakımdan önemli eserlerdir. Bilhassa belirli bir alana ait olan sözcüklerin yer aldığı terim/alan sözlükleri yazıldıkları alana ve ilgili kişilere hizmet ederler. 14. yüzyıldan sonra birçok bilim dahıyla ilgili eserler verilmiştir. Bunlar arasında tıp ve sağlıkla ilgili metinler de bulunmaktadır. Tıp ve eczacılıkta kullanılan birçok yabancı bitki, terkip, ilaç, aş, cevher vs.nin başka dillerdeki karşılıklarını veren müstakil olarak hazırlanmış tıp-ecza sözlüklerinin yazımına ise 17. yüzyıldan itibaren başlanmıştır. Çalışmamızda Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal'ın şahsî kütüphanesinde bulunan müellifi, müstensihî ve yazılış tarihi bilinmeyen bir tıp sözlüğü tanıtılarak metni sunulacaktır. Eser 16 yaprak olup baş tarafı eksiktir. Üç "fasıl"dan oluşan eserin ilk faslında tıbbî özellikteki bitki, ilaç adlarının Türkçe, Arapça, Farsça ve Boşnakça –bir kelimenin Ermenice- karşılıkları yer almakta, ikinci fasılda insan vücudunda bulunan kan, safra, balgam, sevda unsurlarının oranlarına göre insan mizacına nasıl etki ettikleri ve bunlara göre insan tabiatları tanıtılmaktadır. Son fasılda ise birçok hastalık adının Türkçe, Arapça ve Farsça karşılıkları bulunmaktadır. Sözlüğün madde başları çoğunlukla Arapça, Farsça olup yer yer Türkçe madde başlarına da rastlanmaktadır. Çalışmamızda, çeşitli bitkilerin, devaların, hastalıkların Arapça, Farsça, Türkçe ve Boşnakça karşılıklarının bulunduğu söz konusu sözlük tanıtılarak çeviriyazı alfabetiyle metni sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Tıp Sözlüğü, ecza sözlüğü, bitki, ilaç, hastalık.

A Medical Dictionary With An Unknown Author

Abstract

Dictionaries are important works in many ways, such as revealing the existence of a language, learning other words, and accommodating terms related to a field. In particular, the terms / field dictionaries in which a word belongs to a specific field are served in the field in which they are written and related persons. There are also works related to medicine and health among the works taken many sciences related works in Turkish after the 14th century. However it has been started since the 17th century for the writing of self-made medicine-pharmacy dictionaries, which give the name of many foreign plants, preparations, medicines, fodder and ores used in the field of medicine-pharmacy their equivalents in other languages such as Turkish or Arabic, Farsi. In our work, we will present a medical dictionary that situated in the personal library of Professor Dr. Mehmet Fatih Köksal and does not know who wrote and on which date it was written. The work has 16 leaves and the starting side of the work is missing. There are three chapters in the content of the work. In the first chapter, the medicinal names of the plants and medicines in the medicinal properties are Turkish, Arabic, Persian and Bosnian equivalents. In the second chapter, human beings are

1 Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sibel.murad@amasya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0175-7702 [Makale kayıt tarihi: 9.8.2018-kabul tarihi: 6.10.2018]

introduced. In the last chapter, many diseases have Turkish, Arabic and Persian meanings. The headings of the dictionary are mainly Arabic, Persian and occasionally found in Turkish headings. In our work, this dictionary with the meanings of various plants, treatments, diseases of Arabic, Persian, Turkish and Bosnian will be introduced and the text will be presented with the transliteration alphabet.

Key words: Medical dictionaries, pharmacy dictionaries, plant, medicine, disease.

Giriş

Tıp konulu eserler, insanın var olduğu her dönemde şüphesiz önemli bir yere sahip olmuştur. Türkçe tıp konulu eserlere Uygurlardan bu yana rastlanmaktadır. Anadolu'da ise önceleri tercümelemlerle başlayan tıp konulu eserlerin yazımına 14. yüzyıldan itibaren başlandığı bilinmektedir. İnsan sağlığını ilgilendiren çeşitli devaların, terkiplerin tariflerinin de yer aldığı bu eserlerde birçok bitki, cevher, aş ve terkip adları bulunur. Söz konusu eserleri daha iyi anlayabilmek için eserlerde yer alan yabancı bitki, terkip, cevher, aş ve hastalık adlarının Türkçe karşılıklarının yer aldığı müstakil tıp-ecza sözlüklerinin yazımına 17. yüzyıldan sonra başlanmıştır. Bu yüzyıldan önce ise tıp sözlükleri, bazı tıp kitaplarının içinde yer almıştır.² Bilinen müstakil ilk tıp-ecza sözlüğü, *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ*'dır.³

Çalışmamıza konu edindiğimiz tıp sözlüklerinden biri olan eser, Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal'ın şahsî kütüphanesinde⁴ bulunan bir yazmanın içinde yer alan iki kitaptan biridir. Mec. 97/1 numaralı bir mecmuada yer alan sözlük, harekesiz nesih hatla yazılmış olup 1a-15b sayfaları arasında bulunmaktadır. Satır sayısı bazı sayfalarda daha az olmak üzere genellikle 17 satırdır. Madde başları ve fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müellifi ve müstensihi belli olmayan eserde herhangi bir tarih kaydı bulunmamaktadır. Yazmada yer alan *Bâdnâme* adlı diğer eser ise 16a'da başlayıp 48b'de sonlanmaktadır.

Bir tıp sözlüğü olan eserde Türkçe, Arapça, Farsça ve Boşnakça birçok bitki, deva ve hastalık adlarının Türkçe karşılıkları ya da daha çok kullanılan, bilinen farklı dillerdeki karşılıkları verilmektedir. Sadece bir bitkinin de (*ķunāberā*) Ermenice karşılığı verilmiştir.

Üç fasıl içeren eserin ilk faslı 1a-11b sayfaları arasında yer alan ecza sözlüğüdür. Sözlüğün baş tarafı eksik olup "ķoĝalık otu" maddesiyle başlamaktadır. Bu bölümde genellikle Arapça, Farsça olan tıbbî özellikli birçok bitkinin, devanın çoğunlukla Türkçe karşılıkları verilmiştir. Maddeler alfabetik olarak sıralanırken sözcüklerin sadece ilk harfleri dikkate alınmıştır.

Eserin 11b sayfasında, insan tabiatlarının özelliklerini anlatan "*faşl fî zamāyiri'l-insān ve řabāyi'uhum*" başlıklı ikinci faslı yer almaktadır. Eski tıbbā göre insan vücudunda bulunan ve ahlât-ı erbaa olarak bilinen 4 hılt (kan, safra, balgam ve sevda), vücutta bulunma oranlarına göre insan tabiatını etkilemektedir. Bu fasılda *demevî*, *saşravî*, *balgamî* ve *sevdâvî* mizaçların özellikleri anlatılmaktadır.

Eserin 11b-15b yaprakları arasında yer alan üçüncü ve son faslında ise bazı Arapça, Farsça, Türkçe hastalık adları yer almaktadır. Bu faslın başında kısa bir giriş bulunmaktadır. Burada, hekim olan kişinin hastalığın adını bilmediği takdirde doğru teşhiste ve tedavide bulunamayacağı ve böyle kişiye hekim

² Ayrıntılı bilgi için bk. Doĝan, 2012, s.104.

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Murad, 2009.

⁴ Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL'ın koleksiyonunda bulunan yazma eserler Amasya Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenen bir projeye kataloglaştırılmıştır (Köksal, vd, 2018: 508). Eseri neşretmemize izin verdiği için kendisine çok teşekkür ederiz.

denilemeyeceği söylenerek her hastalığın devasının bulunduğu, insanda türlü türü hastalıklar olduğu ve bunların tamamını Allah'tan başkasının bilemeyeceği, derdin de dermanın da Allah'tan olduğu ifade edilmiştir. Allah'ın her şeyden zerre kadarını insana malum ettiğini ve malum olunan hastalıklardan binde birinin isimlerinin verileceği söylenerek hastalık faslı başlamaktadır:

Bir hekim her maraz ve her hastalığın ki ismin bilmesi aña dağı ilac etmek bilmez ve aña hekim denilmez. Zira maraza göre devalar bulur ve ilac olunur. İmdi insanda nice biş hastalık vardır, Allāh'dan gayrı kimse bilmez. Ve ilac etmege bilmez hekim Allāh'dur. Ancak Allāhu Te'ālā insāni sebeb ve illet eyledi. Her şey'den bir zerre, deryadan nīm-kaatre iradet-i cüz'ıye verdi, kullarına bildürdi. Bişde birin diyevüz. Ol esāmiler bunlardur ki zıkr olunur. (11b)

Sözlükteki madde başlarının çoğunlukla Arapça ve Farsça sözcüklerden oluştuğunu görmekteyiz. Çok sık olmasa da Türkçe madde başlarına da rastlanmaktadır: “*Meryem ana eli, yılan boncuğu, yüzerlik*” vb.

Bazı sözcükler, birkaç kere madde başı olarak kullanılmıştır. Tekrarlanan maddeler şunlardır: kâcîre, kâfür-siperm, kebest, kelül, keşür, kîkîr, köknâr, kuş etmegi, küşad, kundüs, merzengüş, mî'a, muql, nâk, nânıhuvân, nârdîn, yezgand; zâtü'l-cenb, sersâm, remed, mâlihülyâ, laşve, dâ'ü's-şaleb, bevâşîr, baraş. Tekrarlanan madde başı sözcüklerin genel anlamı değişmese de açıklamalarında değişiklikler bulunmaktadır:

Kîkîr: *Kerdeme ısırğan tohmına dërler. (4a)*

Kîkîr: *'Arabça cercîr dërler ya nî bakılâ-yı kîkîr dağı dërler. (4a)*

Zâtü'l-cenb: *dërler bir marazdur ki eyegü agrısıdur. (12b)*

Zâtü'l-cenb: *dërler bir marazdur. (14a)*

Tıp ve ecza sözlüklerinde yer alan bitki, deva, terkip, cevher ve aş adları genellikle Arapça, Farsça, Grekçe, Türkçe, Rumca gibi dillere aittir. Bu sözlükte tıp ve ecza sözlüklerinde sık rastlanmayan bir özellik de 23 adet bitki adının Boşnakça karşılıklarının verilmesidir. Bu sözcüklerden “silez, imel ve imele” sözcükleri harekelenmiştir. Aynı zamanda sözlükte Boşnakça olarak verilen bazı bitki adları bugünkü Boşnakçada da yer almaktadır:

Ebegömeçi (*Malva sylvestris*) bitkisi metinde “silez” olarak harekelenmiş olup bugünkü Boşnak dilinde de “slez” olarak kullanılmaktadır.

Maş fasüyesi, kara börülce (*Phaseolus aureus*) anlamlarında metinde Bosna dilinde “ğırah” olarak karşılığı verilen sözcük bugünkü Sırpçada fasülye karşılığında “rpax-ğrah” olarak bulunmaktadır.

Ayrık otunun (*Agropyrum repens*) Boşnakça karşılığı olarak verilen “pirevân” sözcüğü, günümüz Boşnakçasında “pirevina”dır.

Metinde rezene (*Foeniculum vulgare*) karşılığında verilen Boşnakça “morâc” sözcüğü “morač” olarak, sığırkuyruğu (*Verbascum*) karşılığında verilen “dîvîzma” sözcüğü “divizma” olarak günümüzde de yaşamaktadır.

Sözlükte tıpta kullanılan birçok bitkinin Arapça, Farsça, Boşnakça ve Türkçedeki karşılıklarının bulunmasının yanı sıra Amasya, Bursa, Kırım vs. gibi yerlerde bu bitkilere verilen adlardan da

bahsedilmektedir: “*Amāsyā diyārında manuk dēler (1b); Būrsa şehrinde kırtlu ot dēler ve Kırım’da da kırtlu ot (1a)*.”

Bazı Arapça, Farsça madde başları asıllarından farklı olarak yazılmıştır. Metinde “*arūs perde*” olarak geçen kanbil otunun Farsçadaki şekli ‘arūs der perde’dir. Güneyik otunun Farsça karşılığı olarak verilen “*haşşūk*” sözcüğü ise “*tarhaşşūk*” olmalıdır.

Metnin imlasına dair tespitlerimiz şöyledir:

Nadir de olsa Türkçe sözcüklerin “ع” harfiyle yazımına rastlanmıştır: “*acıdur (عاجور)* (2a)”

Metinde bazı sözcüklerin yanlış yazıldığı görülmektedir. Türkçe “gevşek” anlamına gelen Farsça “süst” sözcüğü “*sest*” olarak harekelenmiştir: “*süstüğü (ستلفين)* (6b)”

Harekesiz olan metinde okunmasında güçlük çekileceği düşünülen bazı Türkçe ve Boşnakça sözcüklere hareke konmuştur: “*andız (اندز)* (9b), *silez (سليز)* (5a), *imel ve imele (امئل و امئله)* (10a)”

Tıbbî bitkilerin faydalarından bahsedildiği örnekler azdır. Genellikle bitkinin diğer dillerdeki ya da Türkçedeki karşılığının ardından tanımı verilmektedir: “**Mürver:** *Dēler bir ağaçdur. Bahārınun şuyı taşaya ve göñül dönmesine nāfi’dür. (7a)*”

Bazı madde başlarında adları verilen bitkilerin diğer dillerdeki karşılıkları yer almayıp sadece bitkinin özelliklerinden bahsedilmiştir: “**Kettān tohm:** *Hārdur, ammā yübūsetde ve ruṭubetde mu’tedildür. (4b)*”

Bazen de madde başında bulunan bitki hakkında ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir: “**Kelem:** *Bir meşhūr otudur (5a)*, **Mentür:** *Bir çiçekdür (6a)*, **Māzū:** *Ma’rūfdur (6b)*”

Madde başında verilen hastalıkların bazen sadece Türkçe veya başka dildeki karşılığı verilmiş, açıklama yapılmamıştır: “**Uyuz ‘illeti:** *‘Acem eṭibbāsi kerū ve ‘Arab cereb dēr.*”

Bazen sadece yabancı dildeki madde başının Türkçe karşılığı verilmiştir: “**Hafakān:** *Yürek oynamasıdır (12a)*, **Yerakān:** *Şarılık marazıdır (12a)*”

Hastalıkların tarif edildiği örneklere de rastlanmaktadır:

Ur ‘illeti: *Bir marazıdır ki aña ‘Acem eṭibbāsi haçş dēr, ‘Arab ṭabībler sal’a dēr. Ādemün gövdesinde çıkar. Bādincān ve karpüz deñlü olur. Hİç ağrımaz. (12a)*

Eserin sayfa kenarlarında bazı hastalıkların açıklaması yapıldıktan sonra bu hastalığa iyi gelen ilaç tarifleri verilmiştir:

mādde vü imtilādan olan hastalıkları ‘alāmetleri oldur kim bundan öñdin ittifāk düşmiş ola kim ağrılı kıomal ve çok yemek yemiş ola. Ve bedeni ağır ola ve kâhil ola, güç deprene. Ve tamarları boş olduğunıñ ‘alāmeti oldur kim bundan öñdin denilmiş idi. İshāl ve kan çok aldurmakdan ve dañı buña beñzer nesnelere ittifāk düşmiş ola. Ve

ṭabībūn ‘ādeti oldur kim kaçan imtilā görse eydür kim bir mādde var dēr. Mādde yā issi yā şovuḡ ola yā ḡan ola yā şafrā’ ola. Şovuḡ mādde yā balġam ola yā sevdā’ ola.

Sersām: Devāsı baş ağrısındadır. Sersām iki dürlüdüdür. Birisi oldur kim anuḡ māddesi şafrā-yı ḡāliş ola ve biri şafrā-yı ḡātile ḡarışmışı ola ve ġalebe-i ḡanuḡ ola. Ammā ol ki şafrā-yı ḡālişde ola ‘alāmet oldur ki anuḡ issi sıtma ve uykusuzluḡ ola. Ve beyhūde sözler söyleye ve şuşaya ve ağzı ḡurı ve acı ola. Beḡzi şarı ve dili iri ola.

‘İlāc: Aḡ şandal ġülāb ile ezeler. Azacıḡ kāfūr ve sirke ṭamzurup ḡoḡudalar. Gögsine dürteler. Nāfi’ ola.

Maraz-ı Māliḡūlyā: Māliḡūlyā dīvānelikdür. ‘Alāmeti taḡayyürlük, mi‘dede ve baġırsaḡlarda yēller olmaḡdur kim yēllerin buḡarı dimāġa çıḡa ve dürlü dürlü fikrler ētmekdür ve dā’im melūl olmaḡdur ve nevmīd ve ḡorḡulu olmaḡdur. Her kişiden da’im devā taleb ētmekdür. Teşvişlenmekdür. Çok çok tenḡiyeler ētmek gerekdür. Ve yassılık ṭamarından şol elinden ḡan almaḡ gerek ve müşhil vērmek gerek. Üçünci ġafletden ve ümīdsizlikden ‘ilāc ḡuḡne ēdeler ve āyāric-i fayḡarā uralar ve şaḡm-ı ḡanṭal ve ġarġara ētdüreler. Bu şıfatlıya ‘āḡırḡarḡā ve mevīzec ve ḡardal ve kebere köki bal-ıla döġüp ve eleyüp bal-ıla ḡarışduralar. ābkāmeyle ezeler, ġarġara ētdüreler. Bulunmaz ise sirke ile ezeler ve her şabāḡ iki dirhem ma‘cūn-ı lübānī vēreler. (11b)

Ma‘cūn-ı lübān: Günlük, egir, ṭopalaḡ, dār-ı fūlfül, zencebīl. Her birinden berāber döġeler, eleyeler berāberi ‘asel ile ḡarışduralar. Arpa içinde kırık gün şaḡlayalar. Andan yapalar şerbet iki dirhemden ġıda ḡavurma ḡālyeler ve noḡūd, āb, ḡoz yaġıyla nāfi’ ola. (12a)

Dördünci sekte marazıdır. Sekte ḡuşmaḡ ile def’ olur.

Beşinci şar’dur ve baş çegzinmekdür. Şar’a dedükleri bir süddedür ki dimāġuḡ yolında taġıluḡ ve rūḡ-ı nef’sānī nefūr ētmekden men’ eder. Bu sevdāda yā balġamda olur. ḡandan şafrādan daḡı olur. Süddeyi ḡal ēdecek devālar edesin mizācına göre muġlāb vērüp ve şerbet ile ol ḡıltı süresin ba‘dehū besfāyic, ustuhuṭūs ve ‘āḡırḡarḡā berāber ēdüp döġeler ve eleyüp çekirdegi çıḡmış ḡızıl üzüm ile yoġuralar ve ṭa‘āmdan evvel ḡor ḡadarca vēreler bir hafta isti‘māl ēdeler şifā bula bi-izni ‘l-lāḡī te‘ālā. (12a)

Yine eserin sayfa kenarında bâb başlığı altında verilen iki ilaç tarifi bulunmaktadır:

Bâb: Tatar ḡurdına: ḡoyun kemüġi yaḡup kül ēde, ba‘dehū ince bēzden geḡüreler bal ile ma‘cūn ēdüp bir nice güne yēye, bi-emr-i ḡudā cümle ḡurdi helāk ēdüp ḡıra, ma‘lūl ḡalāş ola. Biz ḡaḡīr tecrībe etdük, şaḡiḡ bulduḡ ḡaflet olunmaya. (4b)

Bâb: Oġul kız getürmeyen ‘avratlara, ġāyet nāfi’dür. Çörek oṭı toḡm 10 dirhem, cūb-ı çinī 10 dirhem, maşṭaḡī 6 dirhem, beyāz 15 dirhem, beyāz fūlfül 2,5 dirhem, zencebīl 2,5 dirhem, ḡāḡüle 2 dirhem, tūrbid 4 dirhem, maḡmūde 10 dirhem, rāvend-i çinī 10 dirhem, sināmekī 10 dirhem; ‘asel-i muşaffā 450 dirhem. Üçer dirhem aç ḡarnına yēyeler, nef’ini müşāhede ḡılalar. Fā’idesi görüle. (9b)

11a sayfa kenarında başka bir yazıyla yazılmış bir adet çocuk ilacı mevcuttur: “çocuklar için ma‘cūn: hindistān cevizi 1 miktel; defne kezā; ḡāḡüle kezā; bal oṭı kezā, alıc oṭı kezā; ṭalmiyān (?) kezā; bādem 3 miktel; şūşām 2; ‘aşfūr 1 miktel, şeker 100 dirhem.”

Çeviriyazılı Metin

[1a]

Koğalık: Dêrler bir otdur ki sâzdur. ‘Acem esel dêrler, şulu yerlerde biter.

Kıçı otı: Ki ana pendü dêrler, ma‘rûfdur.

Qara yonca: ‘Arabça handakûk dêrler.

Qrudan: Bir otdur ki ana ‘Acem şabîzek dêr. Tabîbler katında lüffâh dêrler.

Qakulî: Bir ot adıdır ki çoğana benzer. Çoğandan yaşıllığı artıkdur. ‘Arabça kullâm dêrler. Müshildür. Şaru şu süzdürür, ruḥbeti tahfîf eder.

Qunâberâ: Ermenîler hîrûk dedükleri otdur.

Qurdumân: Ki ana ekiñ şarısı dêrler. Fesbiyün daḥı ferikâ ve fer dedükleri otdur.

Ferfiyün: Kebâbe dedükleri edviyedür.

Qanbil tayağı: Dêrler bir otdur ki it üzümünüñ bir nev‘idir.

Qullâm: Bir otdur. Türkîde zülf-i nigâr dêrler ve kâkulî daḥı dêrler.

Qımlah: Dêrler bir otdur. ‘Acem leblâb ve zet daḥı dêrler. ‘Arab arâk dëyü dêrler.

Qakluğan dikenî: Toḥm[ı] bevâşîre gâyet eyüdü.

Qaraz: Dêrler bir ağaçdur. Aqâkiyâ dêrler, ergüvân ağacı yemişine benzer. Katı kabzdur.

Qafrü’l-yehüd: Dêrler bir otdur. Zift gibi olur.

Qabiğî: Dêrler, döngel daḥı dêrler.

Qunduz tashağı: Dêrler bir meşhür dârüdur.

Qışşâ’ü’l-ḥımâr: Bir ma‘rûf otdur Türkçe düvelecik dibi dêrler.

Qışt-ı bahri-yi vaḥşî: Daḥı bir otdur. Yemân’dan gelür, ana anîṭre daḥı dêrler. [...] otı dêr ve yarpuz otı daḥı dêr ve Bûrsa şehrinde qurtlu ot derler ve Qırım’da da qurtlu ot.

Qurtlu ot: Dêrler bir ot olur. ‘Arabça kündüs dêrler. Bosna lisânında çerîfe dêrler.

Qandere: sâz gibi bir otdur ve ḥaşîr qamışıdır.

Ėatānaki: Muħabbet otudur. İ'tikād ile muħabbet hāřıl olur. ĖurbaĖa kendü eşine süner, aña muħabbet hāřıl olur ve Ėaplubagadan rivāyet olunur. Uvacık mersini yaprağı gibi yaprağı olur.

Ėırtāř-ı muħarraĖ: Dەرler, berdī dağı dەرler. Koğalık dağı dەرler şulu, bınarlu yerlerde Ėok olur.

Ėulkās: Kulkāz otudur, mu'tedildür.

Ėoyun gözi: Ba'zılar pāpādyā, bābūnec ve küpel ĖiĖegidür dەرler.

Ėaryūs: Buyan balıdur, öksürüĖe nāfi'dür.

[1b]

Ėuş etmegi: Dەرler bir otdur. Yollar kenārında biter. Bī-'aynihī tere yaprağına benzer uvacık yaprağı olur güllüce ağ ĖiĖegi olur çam üzerinde dağı biter 'ArabĖa Ėuş teresi dەرler.

Ferāsiyūn: Kim TürkĖe it siki dەرler.

ĖarĖa Ėavunı: Ebū Cehil Ėarpüzı daĖı dەرler.

Ėulak otı: Dەرler bir otdur yaylalarda olur. Ėulak ağrısına, teşennüce [nafi'dür. Semiz ot dağı dەرler.

Ėavur: Vec dەرler bir otdur. Sancuya Ėāyet eyüdü.

Ėıřřā ve Ėařed: Ėıyār.

Ėuřn: Panbuğ.

Ėunnebī: 'Acem, kürünb dەرler, bir otdur.

Ėılır: Dەرler bir otdur. Ėilāl otı dağı dەرler.

Ėapalık yapraĖı: Dەرler bir otdur. 'Acem pīl-güş dەر. Bosna dilinde repūh dەرler.

Ėuş etmegi: Dەرler bir otdur ki bir adı tüderīdür.

Ėaytemūn: Dەرler bir dürlü řarmařıĖıdır.

Ėamle: Dەرler ve řandaliyū daĖı derler.

Faşlü'l-ħarfü'l-kāf

Gül: Ma'rūf ve meřhürdur. Envā'ı olur.

Kārřım: Bir otdur, TürkĖe mendik dەرler.

Kelül: BurĖaĖ. [2a] Ėabībler Ėatında ma'rūf dur.

Kākūl: Bir ot adıdır ki ‘Arabca kullām dەرler.

Kāsnī ve kaşnı: Ma‘nāsına ‘Arab hindibādur. Bir ma‘rūf otdur, bŭstānlarda biter ve birine acı mārŭl dağı dەرler ve birine datlı mārŭl dەرler. Ekerler ve yerler ve bir nev‘ gŭneyik iegidŭr, gŭneşe arşu dŭner.

Kebābe: Meşhŭr edviyedŭr ki ferfiyŭn dەرler, ferfiyā dağı dەرler.

Kebere oti: ‘Araba laşaf dەرler.

Kāknec ve Kākne: anbīl oti ki it ūzŭminŭn bir nev‘idŭr. Nārencī kŭkleri olur. Ğulāf iinde al renglŭ ūzŭm dānesi gibi bāzincān yaprađı gibi yaprađı olur. Aşılar aşı, anuđ ile boyadurlar. Yađlu ve erb gŭrŭnsŭn. abībler aña Pārsice ‘arŭs perde dەرler ve dađı anbīl ayađı dەرler.

Kebīkec ve kebīke: Bir otdur ki şaru iegi olur ki aña tere ve dŭgŭn iegi dەرler. Ba‘zı yerlerde sŭdlŭgen dەرler.

Kehyānā: Ayu gŭli ve ayu ulağı dedŭkleri ot ki eibbā atında fāvāniyā ve ‘ŭdu’ş-şalīb demekle meşhŭrdur.

Kei boynuzu: Dedŭkleri yemiş ki aña ħarnŭb dەرler.

Kerābe: Bir ma‘rŭf otdur.

Keresb: Kereviz dedŭkleri otdur ki ma‘denŭs anuğ bir nev‘idŭr.

Kerŭh: Ki aña kāt-ı hindī dەرler, dārŭdur ki abī‘atı şovuğdan tebrīd iŭn isti‘māl edilir.

Kerevīz: Bir adı keresbdŭr. Her kim yeşer cimā‘a uvvet vەرŭr. ‘Avratın sŭdini artturur.

Kŭrŭsŭ’l-mā’: Ya‘nī şu kerefsi. ‘Araba cercirŭ’l-mā’ ve urretŭ’l-‘ayn dağı dەرler. Tŭrke az ayağı dەرler. Ekşer şulan yerlerde olur.

Kedi uyruğı: Dەرler, bir otdur. Yaprāđını dŭgŭp yaraya ekseler oñula.

Kāc: am ağacı.

Kācire: ‘Uşfŭr toħm.

Kārtene: Boy oti.

Kārħabek: ħıyār.

Kārdŭ: ħurmā iegi.

Gār-zeh: Toħm-ı ‘uşfŭr ve kākıyān dەرler.

Kāsnī-yi talħ: dedŭkleri otdur. Kenŭdān ve kāşŭr ve kās-mŭy dağı dەرler.

Kāšem: Bir otdur, Amāsyā diyārında manuk dērler.

Kāfūr-siperm: Aķ yapraklı feslegendür ki ‘Arabça ğubeyrān dērler ve bir řaru çiçekdür kāfūr gibi ķoķar.

Kālye: Bir otdur řabībler řatında ma‘rūfdur.

Ketre-petre: Bir dikenli otuğ zamğıdır. Ol dikeni deve yeğen olur. Türkīde ğon dērler ğulbetere dağı dērler.

Ketestū: Uřnān ve maħleb dēdükleri otdur. Anuğla ğiysū yurlar. řāpūn gibi yur, řāpūn otı dağı dērler.

Kethac: Sūpürge otı ve ķara boya.

Kerkem: Za‘ferān ve bir dārūdur ve zerde-ķūbdur.

Kerkemān: Ķara yonca.

Kerūmān: Bir dürlü dikendür deve yer.

Kerve: Tere toħm ve tere dēdükleri otdur.

Kerevye: Yandaķ otı ki tāzesinden türřī ēderler kebere gibi dērler.

[2b]

Geza‘: Uřaķ dēdükleri dārū ki edviyedendür.

Kez-engübīn: Ve kezenbū ve kejbī ki havādan yağar bellūř ağacı üzerine.

Kizvān: Bir otdur ki ķoķusu ve dadı tūrunc dadına beņzer. Ķabı tūrunc ķabı gibi olur. Ğoķcedür. Uvacıķ yaprağı var. yerden ķıķar. Su teresi yaprağına beņzer. Ekinde yeşil degil. Fıstıķīraķ, azacıķ var.

Ekiştec: Bir nev‘ aķ mantardur ki ba‘zı yerlerde müreyr dērler.

Kişmiş: Ķekirdeksiz, uvacıķ, ķurı üzümdür.

Kiřnīz ve kişnic: Ve kişniş ve küzbere dağı dērler bir ğoş ķoķulu toħmdur. Ekřer buğday iķinde olur, biter. ğabbū‘r-reřād dağı dērler.

Kemāřīr: Bir nev‘ zamķdur. Ķāvřīre beņzer, Hindistān’dan gelür. Ba‘īd degil ki ķāvřīr-i hindī ola.

Kendir: Ğünlük ki tütü ēderler.

Kendülāř: ‘Arab kürāř dērler bir otdur ki aņa yebdün dērler.

Küncīd: řūřām.

Gendāne: Kendîr ki ma'rûfdur.

Keneştü: Bir otdur ki aña anderüd dërler, yemişdür. 'Arabça mahleb dërler ve çoğana dağı dërler.

Gendānā: Bellü bir ot adıdır ki 'Arabça kürrāş dërler.

Gezmî: Bir otdur ışhun cinsindendür.

Gezne: Işırğan otdur.

Geşt: Bir otdur yere döşenür, birbirine şarmaşur. Rengi kızılraqdur.

Kejā: Hûdarü dërler bir otdur.

Gevest: Kāf-ı 'Acem-ile 'Arab-ıla hanţāl ki qarğa düvlegi dërler gāyet de 'acıdur ve it hıyārı dërler.

Kehc: Alıç yemişi ve butm yemişi ki koca yemişi dërler ve çilek gibi tağlarda biter yemişdür.

Kehiç: Dağ erügi ve yemişi.

Geyik: Ve keşe berre otı.

Kerāne: Yandağ otı ve deve dikenı.

Giti-ārāy: Bir güldür ki yaprakları olur. Başra şehri cānibinde olur. Çok zamān dökülmez ve kuruduğdan sonra esbāb ve kumās arasına qorlar hoş rāyiha vërür. Misk ü 'anber gibi rāyiha vërür ve 'ālem-ārāy dağı dërler.

Küye: Buyan balı. 'Arabça qarbus dërler, öksürüğe nāfi'dür.

Günlük: Ya'nî habbü'l-bān dërler.

Kerevyā: Kemmün dedükleri otdur.

Keşür: 'Acem şahdāne dërler.

Köknār: Haşhāşdur dërler.

Kenār: Kāf-ı 'Arab-ıla gülnār ağacı ki köknar dağı dërler ve sedīre yemişi dërler.

Küber: Fülful ya'nî biber ki issi otdur ve baldırana ve çiçeğine dağı dërler.

Gevz-gendüm: Şığır mantarı dedükleri otdur. Dāneciklerdür, nohüd gibi şaruya mā'ıldür.

[3a]

Köknār, bir otdur ki aña hařhāř dērler ve bir nev' ağaçdur ki Fārisīde ve Türkīde isti'māl olunur, 'Arab cālgūze dēr.

Gāv-çeşm: Öküz gözi dedükleri. 'Arap 'arār dēr. şaru çiçek ki řabībler şatında behār demekle meşhürdur.

Genūdān: Ve genūrāne. Kendir tořmı aña řehdāne ma'nāsınadır.

Kūnhān: Bir ağacın adıdır ki yaprağı şakızlık ağacı yaprağına beņzer, şokusu tütün şokusına beņzer ve kūnhān dağı dērler.

Kūper: Fūlül-dārū ki řabībler řatında ma'rūf edviyedür.

Kūhencü'l-vec: Dağ yemiři dedükleri ki 'Arabça zu'rūr dērler.

Key-gūřne: Bere otı.

Gīl-dārū: Eyreltü dedükleri ot ki řabībler řatında serařs demekle meřhürdur.

Kāfūr: Bir dārū-yı ma'rūf ki Hindistān'dan gelür. Ağaçdan mütereřřiř evvelki çıkar gökçerek mā'-i kāfūr dērler toncaķ bir niçe dürlü olur. Evlāsı Qayřūrīdür. Serendīb kıyısında bir yere mensūbdur ve bir dürlüsine kāfūr-ı rebbāhī dērler. Rebbāh, bir ulu řehre mensūbdur. Ğayet de aķ olur. Ba'zılar dedükleri evvel bulan Rebbāh adlı bir pādīřāh idi. Anuñçün rebbāhī dediler ve bir dürlüsü ğalīz ve qararaķ olur. Bir dürlüsü ağac-ıla qarışık olur. Bunlar mařā'id olup rebbāhī olur. Mařā'id olanın evlāsı oldur ki anda çok çok řafāyih ola. Ba'zılar dediler ki rebbāhī řayřūranuñ mařā'ididir.

Gevz-giyāh: Ayrık otudur.

Gerezü'l-ğār: Fındıķdur.

Kūřād: Ve çınıyānā dedükleri centiyāne dađı dērler otdur. Edviyedendür.

Köknār: Bir dürlü çam ağacıdır ki yemişi fıstık gibi. Türkīde dağı köknar dērler.

Kevnīz: Fıstık ve Hindistān kıozıdır.

Girdegān: Kıoz.

Güyegü otı: Kekik otunun bir nev'idür, sa'ter dağı dērler. Bosna lisānında çubrā dērler.

Kīkīr: Kerdeme ısırğan toşmına dērler.

Gez: İlğındur.

Kene: Esrār otudur.

Kikîr: ‘Arabça cercîr dërler ya‘nî bakılâ-yı kîkîr dağı dërler.

Gül-i bî-fermân: Bir kızılca çiçekdür çayırarda biter.

Ketlîn-i âbî: Şu kerdemesi. ‘Arab, cercîrû‘l-mâ’ dërler bir otdur. Kaz ayağı dağı dërler.

Kiyek: ‘Arab tîhâl dër, ‘Acem sîrsef dër hâr ve yâbisdür.

Küzbere: Ve kişnic ve kişnîz ve kişniş dërler, bārid ve yābisdür.

Gendüm: Buğday.

Göz kuyruğı: ‘Arab zenebû‘l-çeşm dër habbû‘s-selâfîn dağı dërler.

Gömren: Deve şabanı otı dërler hindû-şâh, naĥcûvân ve şaĥâĥ dağı dërler.

Gül-i ĥîrî: Dërler Mışır beneşsesidür. Şebbûya dağı dërler.

Kemhâ: Dëdükleri otdur. Yapradı döğüp sıracaya uralar eyüdür dërler.

Güş-ı bere: Kızı kulağı otudur.

Keyş: Çam ağacıdır.

Kemâ:

Kelül: Burçak.

Kebest: Karga düvelegidür.

[3b]

Kâfûr-siperm: Ğubeyrân, feslegen dëdükleri otdur ki rengi ağ olur. Eřibbâ şatında ma‘rûfdur.

Kâkiyân: ‘Aşbir toĥmı.

Kävencek: Şîn-ĥıyâr ve tâze ĥıyâr ve sebzevât-ı bād-reng ma‘nāsına.

Kâhû: Mārûl ve kök dağı dërler. Büstānlarda biter. ‘Arabça ĥass dërler ve şālîĥa ağacına dağı dërler.

Kîlîse: Ađu şundus dëdükleri ot.

Kâbile ve Kâbîl: Dağı dërler, ma‘rûf bir otdur.

Ketvân: Kaşrân.

Kebūde: Sorğun ve řemřir ağacıdır.

Kebeřt: Ve kebeřtū ve kebeste ĥabb-ı ĥaňtal dedükleri otur. Aňa ebū cehil ĥarpūzı derler. Acıdır, ağudur ki it ĥıyārına dađı derler zīrā ki bu dađı it ĥıyārınuđ bedelidür belki andan artuđdır.

Kācīre: Ve kāzīre. ‘Uřfūr dedükleri otur.

Kāgune: Ölgülük dedükleri böcekdür ki ağulardandır. Ėuduz dalayana yedürürler. ‘Arabça zerrūc derler, cem‘ edüp zerārīc derler.

[4a]

Keder: Kādī ağacı ki řabībler şatında meşhürdür.

Kirm-dāne: Ėurd bağrı dedükleri ağacın yemişidür.

Kedū: Ėabađ ki řar‘ ma‘nāsına.

Kūjm: Gögem yemiřidür ki ‘Acem ĥūmūh dedükleri dikendür.

Gezmāzek: Ve gezmāzū. Yılgun, koz ağacı ki řabībler řatında ‘azbe ve geĥgāf demekle ma‘rūfdur. ‘Arabça gezmāzec dađı derler.

Kūndūs: Ađu řundus dedükleri ki řabībler řatında ma‘rūfdur.

Gendīne: ‘Arab kürrāz ve Türkī pıraşa demekdür.

Kāmūn: Rāziyāne. Bosna lisānında morāc demekle ma‘rūfdur.

Gelincik çiçeđi: Bir ĥırmızı çiçekdür, tarlalarda olur. Bosna lisānında pūjūr derler ma‘rūfdur.

Kīkiz: Isırđan toğmına derler ve gezne dağı derler.

Kerinc: Ėörek otudur ve ĥabbū’s-sevdā ve řūnīz dađı derler.

Kūpel: Bābūnec dedükleri otur. Ba‘zı yerlerde pāpādyā dađı derler.

Gögūndürük: Pazı kökidür ki aňa ĥügūndür derler řüvūndür dađı derler.

Kekik otı: Ve güyegü otı derler. ‘Arabça sa‘ter derler. Bosna lisānında ĥūbrā derler.

Eđir otı: Acı ot ki aňa ‘Acem fejeđ der ve ‘Arab vec der.

Kedi otı: Ki aňa asārūn derler.

Kebīje: Cemī‘ lisānında ma‘rūf. Ėār ve yābisdür.

[4b]

Kettān tohm: Hārdur, ammā yübüsetde ve raḥblıķda mu‘tedildür.

Germe: ‘Arab cercīr ve Fārisīde kīkīr dēr. Hār ve yābisdür.

Kesdāne: Ki aña ‘Acem şāh-bellūṭ dēr. Hār ve yābisdür.

Kīrāz: Gülnār; ma‘rūfdur. Her lisānda gülnār daḥı dērler.

Kemnūn: ‘Arabīde zīre dērler. Hār ve yābisdür.

Güçle büken: Ki aña qarğa büken dērler.

Keşür: Fārisīde gezer, ‘Arabīde cezer, Bosna lisānında anūķa otı dērler. Hār ve bāriddür.

Güneyik: ‘Acem haşķūk, ‘Arab hindübā dēr.

Kelker: ‘Arabça ķulķāsdur. Mu‘tedildür.

Kūķşāre: ‘Arabça çākģübredür. Hār ve raḥbdur.

Gülgen: Ağacı ma‘rūfdur.

Gil-i ermenī: ‘Arab ṭīnū’l-ermen dēr. Hār ve yābisdür.

Ketür: ‘Acem şehdāne ve ‘Arab şehdānec dēr. Hār ve yābisdür.

Kemāyriyūs: Ṭabībler ķatında meşhürdur.

Kükürd: Nār-ı hażrā ve ‘aķreb-i hacere’ n-nār daḥı dērler. Ma‘rūfdur.

Kemḥā yaprağı: Bir otdur dögüp şıracaya ursalar ķurıdır, kıra ve tāze et bitüre.

Kūşād: Çıntıyāne dedükleri otdur.

Kermetü’l-beyzā: Dērler bir otdur ki aña örengül dērler.

Kermetü’s-sevdā’: Dērler bir şarmaşıķdur kızılca yemişı olur.

[5a]

Kerdeme: Dērler bir otdur, ṭabībler ķatında ma‘rūfdur.

Kündüs: Dērler bir otdur. Türkçe ķurtlu ot, Bosna lisānında ķemriķa dērler.

Kemāzeryūs: Kim Türkçe ḥamāzeryūn dērler.

Kemāfīūs: Türkçe ğarb ũutana dĕrler.

Keřĭrā: Eřıbbā katında bir ma' ruf otudur.

Kelem: Bir meřhūr otudur.

Gāv-zebān: Türkçe şığır dili dĕrler.

Kenger: Meřhūr bir dikendür.

Gūlbetere: Deve dikenūđ bir nev' idür.

Gāvers: Daru. 'Arab duğn dĕr.

Keskĭn: Baldurı ğara dĕdükleri otudur.

Kūzberetü'l-ğımlā: Baldurı ğaraya dağı dĕrler.

Kūğük dāne: Behmen dĕdükleri otudur.

Gezmāzec: Ve germāz ve 'azbe ve yılgun āğacıdır.

Kūrūnb: Dĕrler bir otudur ğunnebĭt dađı dĕrler bir ma' ruf otudur.

Fařlū'l-fĭ ğarfi'l-lām

Leylāk: Dĕrler bir āğaçdır ki āña erguvān ve ercuvān dağı dĕrler Fārisĭdür.

Labāta: Dĕrler bir otudur ki āña ebem gömeci dĕrler. Bosna lisānında silez dĕmekle ma' ruf dur.

Lāğiye: Südlügen dĕdükleri otudur.

[5b]

Lisānū'l-ğamel: Sinjirlü yaprađı.

Lūbiyā: Böđrölce dĕdükleri dānedür.

Lisānū'l-'uřfūr: Türkĭ ğuř dili āğacına benūř dĕrler.

Lisān-ı řevr: Ki āña ğāv-z[ebān] dĕrler.

Laşaf: Türkĭde kebere dĕrler.

Lūffāğ: Dĕrler bir otudur ki āña ğurudan dĕrler 'Acem řābĭzek dĕr ve ğacılar otı dağı dĕrler.

Lūn ve Lūnā: Ēaya ğoruđıdır.

Lapā: Pirinçdür.

Lāle-i kūhī: Şakāyık çiçegine dەرler.

Lāle: Bir çiçekdür envā'ı olur, meşhürdur.

Laḥana: Cemī' dilde ma'rūfdur.

Lābada: Ma'rūfdur, it kulağı demekle meşhürdur.

Lūkās: şabībler katında meşhürdur, otdur.

Līmūn: Cemī' dilde ma'rūfdur. 'Arapça böyle dەر.

Leblāb: Dەرler Fārisī ŧāk dēyü dەرler ve sezt daḥı dەرler Türkī kumla ve şandaluḡ daḥı dەرler. Hekimler katında ma'rūfdur.

Lihyetü't-teys: Bir otdur anı pambuḡluḡ dەرler. Ekşer bayırlarda olur lādān anuḡ üzerine yaḡar. Kızıl gibi çiçegi olur. Ortası şaruca ba'zı yerlerde aḡ çiçeklü olur, ortası şaruca yeşil yapraḡlı olur. Kış, yaz durur. Alçacık aḡaçları olur anuḡ kökinde lihyetü't-teys ot bulunur. Her kökinde bulunmaz, yigirmi otuz kökinde bir bulunur. Yā bulunmaz evvel bahārda olur. Ol daḥı yağmurluḡ olucaḡ bir güzel çiçek ḡarāyibdür. Kuruyucaḡ kızarur evvelki şekilde kalmaz.

Lāle-i deştī: Gelincik çiçegi. 'Arapça şakāyık[u'n]-nu'mān dەرler. Lāle-i kūhī daḥı dەرler.

Lebnīc: Hıyār aḡacına benzer bir aḡaçdur. Lebüt, daḥı dەرler. Lepūs daḥı dەرler.

Lahtīş: Ve hīrī dەرler. Şebböy dedükleri çiçekdür ki gice ile koḡar.

Laḥ: Haşır otı, lūḥ daḥı dەرler.

Lāden: Her dilde ma'rūfdur.

[6a]

Levz: Bādemdür.

Lift: Şalgam.

Lehlab: Bādīncān. Bādīngān, ba'zılar dediler.

Laplapi: Neçder, dەرler bir otdur ve noḡda daḥı dەرler.

Faşlü'l-fī ḡarfi'l-mīm

Mürr-i şāfī: Bir adı defne yemişi dەرler. Hār u yābisdür.

Mārūl: ‘Acem kähü dër, ‘Arap hařın dër. Bārid ü rařbdur.

Māř: Türkī mürdük ve řaraca bögrölce dërler. Bosna lisānında ğirah dërler ma‘rūfdur. Bürüdetde, ruřübetde mu‘tedildür.

Mařmüde: Fārisīde sařmünādur. Bosna lisānında emlec dërler. İki nev‘ olur südi çıkar. Bir nev‘ yapraşları gök olur şaruya māyildür, balış ağusudur. Ancař maşbül olanı yapraşları gök ola.

Māmīřā: Dërler bir otdur hilāliye daşı dërler. şaru şuyı olur. Bořnařça rüřüpāř dërler.

Merah: çam aĝacına dërler.

Māzeryün: Bir adı şalye dërler. Bir adı daşı kündüsdür. Bosna lisānında çamrīķa dërler.

Meymün: Yarpuz otdur.

Māderyün: Ceřer dëdükleri otdur. sirke ile ederler nāfi‘ nesnedür.

Mār-çüpe: Bir otdur ki şaru çiçeĝi olur ve daşı bir aĝaçdur.

Mārķařīřā: Üzer otu dërler bir otdur.

Māh-ı pervīn: Cedvār ki mu‘teber dārūdur. Tiryāřlardandur, aĝuları def‘ eder ve bīř dërler bir otdur cedvārla hebce biter. Her kiři ikisinden birbirinden fark edemez.

Mencüşe: Çetük otınuş bir nev‘idür.

Merzengüş: Aķ ĝül, çiĝdem ve gözlük otdur.

Mertek: Merüřīle dëdükleri otdur ve ‘abreter daşı dërler.

Mentür: Bir çiçekdür.

Mevīze: Siyāh dānelerdür ki nāzleye nāfi‘dür.

Mīřtāy: Māřařaķ ki otdur ve ‘ařā’ü’r-rā’ī demekle meşhürdür.

Mī‘a: Kara ĝünlük.

Müşk-pīd: Sorgun çiçeĝidür ki ‘araķın çıkarurlar.

[6b]

Māhī-zehrec: Türkçe būsīr ve māhber-herc ve māh-teşrec ve balış aĝusı daşı dërler ve řıĝır kıyruĝı dërler. Bosna lisānında dīvīzma dërler.

Mantar: ‘Acem ekāriş dēr, Türkī ʔotalan.

Mencū: Mercimek. ‘Acem enze dēr, ‘Arab ‘ades dēr.

Ma‘denūs: ‘Acem bād-ro dēr ve ba‘zılar tere-i ʔorasānī dēr.

Maḥmūr çiçeği: Ki aña beg börki dērler.

Mışır baklası: Dērler bir otdur. Dārūdur ve termiye daḥı dērler.

Mersīn ağacı: Ki ‘Arap ās dēr, ḥoş ʔoḥulu yapraqdur. Bir ağacuñ yapraqıdur. Yaprakları yaz ve ʔış durur, yeşildür.

Muḥallişa: Dērler bir otdur. ʔabībler ʔatında meşhürdur.

Mī‘a: Bir otdur, tütsü edeler. ʔan yaşlıgına nāfi‘dür. Yağ-ıla gevdeye sürseler süstlığını giderür.

Māzū: Ma‘rūfdur.

Maştakī: Ki ‘Acem ilk dēr, ‘Arap maştaḥān dēr meşhürdur.

Mişmiş: Ki Türkī muşmūla dērler ve zerdālūya dērler.

Mā‘ū’l-ḥarāḥīn: ʔabībler ʔatında ma‘rūfdur.

Mevzek: Eḥibbā beyinde ma‘rūfdur.

Meryem ana eli: Bir otdur ma‘rūfdur.

Muḥl: Ebū cehil ʔarpuzı dērler bir otdur. ʔabībler ʔatında meşhürdur.

Mevīzek: ʔuru üzüme dērler.

Müşk-i türkmān: ʔopalak.

Muḥl: Ebū cehil ʔarpuzı ve çivīd yapraqı.

Mülk: Burçaḥ dedükleri ḥubūbātındur. Güşne daḥı dērler.

Melīk: Ebem gömeci dedükleri otdur.

Muḥlūn: İklīlū’l-melik dērler. ʔabībler ʔatında ma‘rūfdur. Bosna lisānında melik-ḥük dērler.

Mār-cūbe: Dērler bir otdur her-cūbe daḥı dērler helyūn daḥı dērler.

[7a]

Muḥaylān diken: Ma‘rūfdur.

Mendik: ‘Acem kârşim dër, bir otdur. şabîbler şatında ma‘rûfdur.

Mürver: Dêrler bir ağaçdur. Bahârınuñ şuyı taşaya ve gönül dönmesine nâfi‘dür.

Mürr-i Mekki: Dêrler bir otdur. şabîbler şatında ma‘rûfdur.

Mertûb: Eşibbâ şatında ma‘rûfdur.

Merzengûş: Dêrler bir ma‘rûf otdur.

Mâmîşâ: Dêrler bir otdur. Eşibbâ şatında ma‘rûfdur.

Mağsûl: Dêrler bir otdur. şabîbler şatında ma‘rûfdur.

Mahleb: Eşibbâ şatında anzurût dağı dêrler. Çoğana dağı dêrler. Meşhûr bir otdur.

Misk-i rûmî: Meşhûr, ma‘rûf bir otdur. Misk gibi şoğar.

Mî‘a-i sâyile: Kim Türkçe zığla dêrler. Kara günlük revgânidur. Kıoyu bal gibi merâhim olur. Hûb râyihâsı olur.

Meryem yaprağı: Bir otdur. Güneyik çiçeği dağı dêrler, hoşça şoğar.

Marsama: Dêrler ve ba‘zılar tamâm sisenber dağı dêrler.

Mürâsim: Dêrler bir otdur. Hoşça râyihâsı olur. Boşnağça şâlûper dêrler.

Merâre: Bir ‘acı otdur ki aña üştüve dağı dêrler.

Müyhûşe: Sünbül.

Mekke ayruğı: şabîbler şatında meşhûrdur. Hâdel ve hafez dêrler.

Mîve-i gez: İlğın yemişine dêrler. [7b] ‘Arab řarf dër. Hâr u yâbisdür.

Maşîl: Kıavundur. Bâriddür.

Mâtaşak: dêrler bir otdur. Bersiyân dağı dêrler. şabîbler şatında ‘aşâfîr ve ‘aşâ‘ü’r-râ‘î dağı dêrler.

Merdûd: Bir otdur. Zağîn dağı dêrler, ma‘rûfdur.

Ma‘rûza: Bir otdur. Şarulış otı dêrler. Ba‘zılar zerde-çûbdur dêrler.

Menûk: Dêrler bir otdur. Gâsû ve gâsmûy dağı dêrler.

Faşlû‘l-fî-şarfi‘l-nûn

Noğûd: Meşhûrdur.

Na'ne: Buzîne dahı d rler.

Nu'm n: Ma'r f dur. Bosna lis nında Şarı yabalan d rler.

Nergiz: Bir  i ek d r. Ba'zılar 'abher d r ve b st n-efr z d rler.  o usu cem ' dertlere derm ndur.

NiŐ ad r: Ma'r f dur.

N l fer: Őab bler katında ma'r f dur.

N n v n: MeŐ urdur. An s n ve sekr  d d kleri otdur. R ziy neye benzer ** r nd k **  tdiler. Kemm ndan bir nev' d r.

N b-1 ' ur b: Eyrelt  otdur.

Necel: Tim r bo ı d rler.

Nelk:  a  erigine d rler.

Nesk: Bir cins mercimek d r.

Nester n: Ve nest n. Nesr n,  i ek d r. A  zanba  d rler.

N z-b y: Feslegen.

N k: Mentek oti.

Na c: S b rge oti ve  lgun a acı.

Neresk: Mercimek d mek d r.

NeŐ ek: En r a acı ve  atel a acı ve ter n ve  am a acı.

N r s: Tezy ze d rler bir otdur.

Na leg n: Z k a acı.

Nelteh d:  atır kuyru ı d d kleri otdur. Mu'tedild r.

Neb Ő: Bir a a  d r. DiŐ uda  d rler ve 'Arab b nek Ő d r, m 'ı, Şuyı  ı ar meŐ urdur.

NimiŐ k: Bu m d rler ve  abbet 'l- aŐ ra d rler bir otdur.

N b n: D rler, ba  Őo anı d rler.

N rd n: D rler, s nb l-i r m  d rler.

Nāk: Misk otına dەرler.

Nānhuvān: Meşhürdur. Anīsün ve sekrī dödükleri otdur.

[8a]

Nīfe: Estür ağacıdır.

Neşk: ‘Acem nūj dەر ve nūş çam ağacıdır.

Nicle: Bir otdur ki aña tohmekan dەرler ve baqlatū’l-ħamaķā dahı dەرler.

Nahcūvānī: Hindū-şāh dödükleri otdur.

Nār: Ki enār dahı dەرler, meşhürdur.

Nesīm: Bir meşhür otdur. Eṭibbā katında ma’rūf dur.

Naṭrūn: Dەرler bir ma’rūf otdur.

Necīl: Ayrık otı demekdür ve necm dahı dەرler. Bosna lisānında pirevān dەرler.

Nāc: Çam ağacı ya’nī serv ağacı.

Nār-post: Karanfīl. Hoş қоhulu odundur.

Nārcīl: Hindistān қоzi.

Nār-ħūn ve nāħūr: Gülnār çiçeği.

Nārdīm: Sünbül-i rümī dödükleri çiçekdür.

Nār-misk: Kızılıcık. Fārisīde miskū’r-rummān, Hindīler aqmā’ rummān dەر. Hindīdür. Küçürek enāra beñzer ki çiçeği düşmiş ola. Hoş rāyīhası olur. Eyüsi oldur ki kızıl olup aqlıģa mā’il ola.

Nārvan: Kara ağaç ki uzun olur ve ṭarħūn dödükleri ağaçdur.

Nāzīden: Çam ağacı ve serv ağacı ve çemşīr ağacı ve serv ağacına beñzer bir ağaçdur. Yemişine çalgüre dەرler. Bādem ile yerler. Her ṭabībe ma’rūf dur.

[8b]

Faşlü’l-fī-ħarfi’l-vāv

Vīşe: Bir nev’ şarmaşıkdur ki aña ‘Acem kışüş dەر. Türkī yoħsul urģanı dەرler.

Vesīme: Rāstık taşıdır. Rāsuħt dahı dەرler.

Vuşak: Ki ‘Acem kezağ dër bir meşhûr dârûdur ki edviyedendür.

Vertâc: ‘Arab hubbâr(z)î dër.

Vertüle: Güneyik çiçeği dağı dër. ‘Acem hod-perest dër. Türkî eben gömeci dedükleri otdur.

Vec: Egir otdur. Vej dağı dërler.

Veyl oti: ‘Arab haşşü’l-ħımâr, ‘Acem kâhü-yı ħar dër. tabîbler katında ma‘rûfdur.

Vîşne: Dedükleri yemiş, ma‘rûfdur.

Verd: Güldür.

Vakne: Bir otdur ki dâne çadırı dağı dërler.

Vecz: Göz oti.

Vezgaşt: Bir otdur. Eţibbâ katında ma‘rûfdur.

Verkâ: Karamuğ dërler. Siyâh dâneciğlar vardur, buğday içinde biter.

Vekmeşek: Şakız ağacı ki cedene dërler. tabîbler ħabbetü’l-ħazrâ’ dërler.

Vende: Kerdeme dedükleri otdur.

Ve serkile: Şâhtere ve şaytarac dağı dërler. Ma‘rûfdur.

Faşlü’l-fî ħarfi’l-hâ’

Hikendü: Bir nev‘ otdur. Rebbâhî cinsindendür.

[9a]

Hüzbe: Çigdem dedükleri bahârdur.

Hindü-şâh: Bir otdur nahcivânî dağı dërler.

Hezme: Bir otdur ki aña ‘Acem heykel dër ve ‘Arab cehle dër.

Helyün: Bir otdur ki mâr-cübe dërler ki ‘amme taħrîf edüp her-cübe dërler.

Hindibâ: tabîbler katında meşhûrdur. Ba‘zılar kâsnî dağı dërler.

Hâbdetün: Kim aña ħükemâ türbûs dërler. İshâle ve çana ve zerve yumurda ile ve bal-ıla yedürseler nâfi‘dür.

Hâvuc: Ac-ıla pişmiş yêse âvâzı açıla.

Hızme: Bir nev' şalgamdur ki aña dağ şalgamı dërler.

Hırun: Bir adı kıçıdır. Ma'rûfdur.

Helîle ve belîle: Ve helbâk dağı dërler. tabîbler katında meşhûrdur.

Hıl-i bevvâ: Kâkûle-i şığârdur. Hâl dağı dërler.

Hilâliye: Dërler bir otdur. Şaru şuyı olur, za'ferân gibi. Türkçe şarulğ otı dërler. Ba'zılar mâmişâ nev'indendir. Südi göze çekerler, nûrın gâyet ziyâde eder. Gözi acıdır. Ba'zılar kanlucadır dërler.

Heyyü fâriķûn: Dêdikleri otdur. Her yerde bulunur.

Her dem tâze: Tâze dërler bir ot olur. Yaz ve kış durur ve her yaprağı üzerinde kırmızı mercân gibi dâneleri olup tabîbler katında maķbûldür.

[9b]

Herjefdek: Kündüz taşağı dërler bir otdur. Çayırarda biter.

Hezâr-dâne: tabîbler katında bir ma'rûf otdur.

Hezâr-şifend: Bir dârûdur. Hâr-dâr dërler.

Heykele: Haykele dërler bir otdur.

Hindüvâne: Kârpüz.

Hüşî: Çoğan otudur.

Hünâm otı: Dërler bir otdur. Ekşer çağan yerlerde olur. Yapağı yonca yaprağına benzer.

Heyşebîn: 'Arab 'acebe dërler Bosna lisânında manûğlad dërler.

Hindistân kozi: Bir adı nârçıldır.

Hevânte: Bir otdur yëllere ve diz ağrısına andız ile kaynadalar, ısıcaķla içeler, derleye, nâfi'dür.

Hemsûd: Kızılçık.

Faşlü'l-fî harfi'l-yâ

Yâsemîn: Meşhûr bir çiçekdür.

Yonca: Fârisîde sepiş ve boy dërler. 'Arabîde ratbe dërler. Hâr u raţbdur.

Yandaķ: Kim aña üştür-gâz dërler bir otdur. Hâr u yâbisdür.

Yer mürveri: Ki aña sultān otı dەرler. Bosnaca hāptūnye dەرler.

Yarpuz: Yabān na‘nesi. Meşhūrdur.

Yebdūn: Bir otdur ki ‘Acem gendūlāş dەر, ‘Arab [10a] kürrāş dahı dەر. Türkī gendānā dەرler.

Yerniyān: Baqam āgacıdur.

Yāpezi: Persiyāvşān dەرler. ‘Acem ‘Arab kesķīn-i bir dەر. Türkī baldırı qara dەرler bir otdur.

Yoşsul urqanı: Dەرler bir dürlü şarmaşıkıdur. ‘Acem vīşne, ‘Arab kısūs dەر.

Yalıncah: ‘Ūd āgacına dەرler.

Yılgun: Bir āgacıdur, ma‘rūfdur. ‘Azbe dahı dەرler ‘arī dahı dەرler.

Yılan yaşduğı: Bir otdur öksürüğe ve nāzleye balla ma‘cūn edüp yēse şifā bula.

Yapışgan: Bosna lisānında çiçeqa dەرler ma‘rūfdur.

Yerbe: tabībler katında ma‘rūfdur.

Yarasa otı: Meşhūrdur.

Yoşuq: ‘Arab cağr-ābe dەر, ‘Acem tuhlüb dەر.

Yabān turpı: tabībler katında ma‘rūfdur.

Yezgand: Tetr dedükleri otdur ki tohm-ı summāk olur.

Yebrücü’ş-şanem: Bir otdur. ‘Acem istereng dەر. Çīn vilāyetinde çok olur. Ādem şıfatlıdur. Eli, ayağı, başı, gözi, kulağı olur. Böğürtlen yaprağı gibi yaprağı olur.

Yerşūn: Dەرler bir otdur ki aña uşne dەرler āğaçlar üzerinde biter. Aq aq, şaçaq şaçaq, tel tel aşāğa şarqar. tabībler şeybetü’l-‘acūr demekle meşhūrdur. Bosna lisānında ve Türkīde imel ve imele dahı dەرler.

Yabān şoğanı: Ki aña [10b] bülbūs dەرler.

Yevşād: ‘Acem derheme ve derhene dahı dەرler bir meşhūr otdur.

Yabān toraq otı: Dەرler bir otdur ki aña ‘Acem dīnārūye ve çördük dahı dەرler.

Yüzerlik: Ma‘rūfdur.

Yentāfīlūn: Beş parmaq dedükleri otdur. Tağ yarpuzı dahı dەرler.

Yılan boncuğu: Dêrler. Çüçük mühre gibidür. Deniz kenârında bulunur. Bosna lisânında quhçuçe dêrler. Edviye[ye] girer ot degildür. Böcek kabıdır.

Yemil otı: Dêrler bir ot olur. Şamaryümâ dağı dêrler. Anuñ erkegi dişisi olur. Habbü'l-mülük gibi üçer dâne bir yerde bitişmiş gibi biter. Degirmi şekilli sivrice yaprakları biter. Güneşle bile tolanur, yaprakları güneşe karşı döner, güneyik çiçeği gibi. Bu otuñ şuyunu neye degerse lâcüverd reng gibi boyar. Kâğıda ve aq bêze dürtsele lâcüverd gibi reng êder.

Yabân şarımşağı: Kim sukürdiyün dêrler.

Yelimi: Dêrler bir mübârek otdur.

Yârâbe: Şalgam.

Yezğand: Tetrî dedükleri ağaçdur ki tohmı şummâk olur.

Yentiyün: دوربلى dedükleri otdur.

Yelâ: Enkardiyâ dedükleri dârüdur.

Yaqtın: Kabak.

Yentüha: Bir otdur [11a] bægürî dağı dêrler.

Yabân: Qaranfîldür.

Faşl fî zamâyiri'l-insân ve şabâyi'uhum

Bu bâbda zamâir-i insânî ve şabâyi'i beyân edelüm. İmdi bilgil ki âdemün süretine nazâr êtdüğün gibi 'anâşırınq kañğısına mensübdur bilmek gerekdür.

Demevî âdemün 'alâmeti oldur ki yüzi kıızıl ve boynı şamarları dolu ve lu'âbı tatlu ve faşd ve hacâmet yerleri giciye ve beden hamâmdan çıkmış gibi kıızıl ve issi ola.

Şafravî âdemün beñzi şarı ve ağzı acı ola ve qurı olur. Yübüseti ve susuzluğı galib ola. Ve gözleri şaruya mâ'il ola.

Balgamî âdemün 'alâmeti oldur ki teni aq ve şamarları âheste âheste hareket êdüp kendi kâhil ola ve çok uyuya.

Sevdâvî âdemün 'alâmeti oldur ki levni esmer ola ve beñzi şolmuşca ve bedeni şiyâh ola. Dâ'imâ tefekkürden hâlî olmaya. Ve ekşer zamânda gam-nâk ola. Güz faşlında sevdâ galib ola.

Qan galebesinden beden nâ-hoş ola ve der çıkmâk belüre ve sıtma gibi belürse muttaşıl ola. berd ve ola, nevbet olmaya ve şovuk havada râhat ola.

Şafra galebesinden tamarları tîz tîz ata ve isitme kıtı ola ve yandırıcı ola. Sıtmadan öñdin ditreye ve bevli rengi şaru ola.

Balgam galebesinden gâyetle ağırlık başa ve bevli rengi ak ola.

Sevdâ galebesi tîzlikden gâlib olur ve güz faşlında ziyâde olur. Ve revnağı kızılığa ve yaşılığa meyl êde.

Bu faşl ba'zı hastalıkların esâmîlerin [11b] beyân êder.

Bir hekîm her maraz ve her hastalığın ki ismin bilmese aña dağı 'ilâc êtmek bilmez ve aña hekîm dênılmaz. Zîrâ maraza göre devâlar bulur ve 'ilâc olunur. İmdi insânda niçe biñ hastalık vardır, Allâh'dan gayrı kimse bilmez. Ve 'ilâc êtmege bilmez hekîm Allâh'dur. Ancak Allâhu Te'âlâ insâni sebep ve illet eyledi. Her şey'den bir zerre, deryâdan nîm-kaşre irâdet-i cüz'îye vêrdi, kıllarına bildürdi. Biñde birin diyevüz. Ol esâmîler bunlardur ki zıkr olunur.

Zatü'l-cem: Ba'zılar terleme hastalığı dêdiler. Dağı ağır hastalık dêdiler.

Tuñme şayruluğı: Bir marazdur ki mi'dede hâşıl olur. Ta'âm fâsid olup boğaz ile burun arasında dumağı gibi bir 'illet tuñmeden hâşıl olur. 'Acem hâlâşime dêr.

Sersâm: Dêrler bir marazdur. 'Acem tabîbleri serhas dêrler. Dimâğun berdesi şişer şamurdayup êdüp söyler.

Sancu: 'Acem eţibbâ bürnîş dêr, 'Arab hükemâsı mağz dêrler.

Teb: Sıtma dêdükleri marazdur.

Hukka: Öksürük marazıdır.

Çiçek: Dêdükleri maraz ki 'Acem eţibbâsı aña hâriş dêr, 'Arab hikke dêr.

Sersâm: Devâsı baş ağrısındadır. Sersâm iki dürlüdür. Birisi oldur kim anuñ mâddesi şafra-yı hâliş ola ve biri şafra-yı kâfîle karışmışı ola ve galebe-i kanuñ ola. Ammâ ol ki şafra-yı hâlişde ola 'alâmet oldur ki anuñ issi sıtma ve uykusuzluk ola. Ve beyhüde sözler söyleye ve şuşaya ve ağzı kıru ve acı ola. Beñzi şarı ve dili iri ola.

'İlâc: Ak şandal gülâb ile ezeler. Azacığ kâfür ve sirke şamzurup koğudalar. Gögsine dürteler. Nâfi' ola.

[12a]

Yênür Baş: Dêrler bir marazdur. 'Acem eţibbâsı hüre dêrler, 'Arab âkile dêr.

Pelime ve Öksürük: Bir marazdur. 'Acem süf dêr ve 'Arab 'alîl ve süf dağı dêrler.

Uyuz 'ileti: 'Acem eţibbâsı kerü ve 'Arab cereb dêr.

Kızamuk: Marazına 'Acem eţibbâsı sürh-şere dêr, 'Arab haşbe dêr.

Hummâ: İssilik marazıdır. Sıtmanuñ bir nev'idür.

Yerakān: Şarılık marazıdır.

Hafakān: Yürek oynamasıdır.

Sigil: Ki gövdede çıkar. ‘Acem eřibbāsi gendeme dēr ve ‘Arab şülül dēr. Cem‘ edüp şālil dērler. řabibler řatında bu ism-ile ma‘rūf dūr.

Yılancık: Dērler bir maraz dūr ki ‘Acem eřibbāsi sūrĥ-bād dērler ve ‘Arab eřibbāsi ĥumre demekle meřĥūrdūr.

Temregü: ‘Acem eřibbāsi beryūn dēr.

Ķurdeřeni: Dērler bir maraz dūr ki ‘Acem řabibleri büřterem dērler, ‘Arab eřibbāsi řerā demekle ma‘rūf dūr. Sūğrab daĥı dērler.

Şüşī ve verem: Marazına ‘Acem eřibbāsi ammās dēr, ‘Arab fakĥa dēr.

Ur ‘illeti: Bir maraz dūr ki aĥa‘Acem eřibbāsi ĥaç řer, ‘Arab řabibler sal‘a dēr. Ādemün gövdesinde çıkar. Bādincān ve řarpüz deñlü olur. Hīĥ ađırmaz.

Demegü: ‘İlletine ‘Acem gerizend dēr. Beryūn daĥı dērler. ‘Arab eřibbāsi řabār demekle ma‘rūf dūr.

Nıkrīs: Ayaklar aşağasında şişer ve ‘ulmaĥ yerleri ağırur.

‘İrkü’n-nisā’: [12b] Ol daĥı bir maraz dūr. Ayakların řopuĥdan aşağası ağırur ve ‘ulmaĥlar ağırur.

Baras: Göz çevresi ĥastalıđıdır.

Behaĥ: Daĥı gözün çevresinün řaşrasında olur. İki nev‘dūr. Biri aĥ behaĥ ve biri řara behaĥ dērler.

Ĥanāzīr: Şıraca dedükleri maraz dūr.

Şakāk: El ve ayak yarılıp şatlanmasına dērler.

Şar‘: Cin dutduđı ‘illetdūr.

Bevāřīr: Mayāsıl daĥı dērler. İki nev‘dūr. Biri rīĥ-i bevāřīr, biri bevāřīrdūr.

Ra‘şe: El ve ayak ditremesine dērler.

Şudā‘: Bař ađrısına dērler. ‘Acem eřibbāsi kātūde dērler.

Dülek(?) **دولك**: Nāzleden **دورش** ağrısından yüz şişine dērler.

Zātü’l-cenb: Dērler bir maraz dūr ki eyegü ađrısıdır.

Zātü’r-rīe: Öyken ağrısı. Sıjırleri bozulmaĥ dērler.

Meşâne renci: Aña dèrler ki sidügi dutulu gelür. Ve damla damla, buruyı buruyı, yağa yağa gelür.

Vec'-i mefâşıl: Ya' nî bendükşeler ağrısına dèrler.

Sa'fe: Dèrler bir marazdır. Ufacık yaşıl bir çuğurcıklar ve yaracıklar olur.

Bād-ı şenām(?) : Bir marazdır ki tuzlu balğamdan hâşıl olur.

Dā'ü's-sa'leb: Ve dā'ü'l-hayye aña dèrler ki saç ve şakal gürüş kadar yā dağı [13a] az, yā ziyāde dökülür 'illetdür.

Faşād: Qan almağdan bir yeri ağrısı.

Ögrüğe: Dèrler bir marazdır ki aña şıraca dèrler. İnsānuñ süñüğinde olur. Bèl ağrısına dağı dèrler. Eger ağrı ögrüğe süñüğinde olursa bel ağrısı dèrler. Eger ayaklarda olursa nıkrıs dèrler. Eger yan başlarında olursa yā dizde, yā topuğa degin inerse aña 'ırqu'n-nisā' dèrler.

Dā'ü's-sa'leb: Bir marazdır. İnsānuñ vücūdında delik delik yaralar olur ve içinde diri kıl hâşıl olur.

Şakıka: Baş ağrısının bir nev'idür ya' nî şakağlar ağrısı demek olur.

Şeb-kür: Bir marazdır göze qara şu iner ki aña tavuğ qarası dağı dèrler.

Rih: Dèrler bir marazdır. Yèller vücūdında ve yüreginde hâşıl olur.

İstiskā: Bir marazdır ki üç dürlü olur. Birine istiskā-yı tablı dèrler ki ādemüñ qarnı büyür, hāmile 'avrat olur ve barmağını batırşan hāmire batar gibi bata, el ursan dāvul gibi öter. Ve birisine istiskā-yı zıķı dèrler. Bu dağı et-ile deri arasında bir şarı iriñlü sudur. Qarnı ve qasığı dutar. Ve birisine istiskā-yı lahmī dèrler. Bunların her birisinin tedbiri başqa başkadur.

Firenk marazı: [13b] Ma'rūfdur.

Cereb-i Firenk: Ya' nî Firenk uyuzı el-'iyāzu billāhi bir marazdır.

Cüzām: Bir rencdür ki dükeli ten qaşınur. El-'iyāzu billāhi bir marazdır kim balğamüñ galız hıltı galebesinden hâşıl olur yāhūd hatun hayzdan arınmadın cimā' etmek ādemüñ menisi ol hayz qanıyla qarışur. Ol meniden hâşıl olan evlād cüzām olmağa er bahāne ister.

Qұлunc: Dèrler bir marazdır ki tamām nihāyetin bulmış bir süddedür ki dimāğüñ tohuyğaların (?) doldurur.

Felc: Dağı böğürtedür. Dimāğa rüh nüfūr edecek yollarında dağılup münākiz-i südde edüp ā'zānuñ hüsñ ü hareketin mu'aşşal kıılır.

Ṭalak: Dağı bir marazdır ki şuyı vaqitsiz çok içmekden hâşıl olur.

Selesü'l-bevl: Dèrler bir marazdır. Şu yolu dutmaz olur.

Verem: Bir marazdır. Ve **zıku'n-nefes** ve öksürük bunlar göğüsde olur.

Bevāşır: On nev' üzerinedür. Dördi yürekde olur. Yürekde olanların biri **kabz bevāşırdür**. Biri **ishāl bevāşırdür**. Biri **rīh bevāşırdür**. Ve altısı mak'adda olur. Biri [14a] **zenbūrīdür**. Uzunca arı gibi olur. Ve birine **tut bevāşır** dەرler. Dāne dāne olur. Ve birine **'mebī** dەرler. Üzüm gibi degirmi, karaca olur. Ve birine **şakāk** dەرler ki yayılır, kanar. Ve birine **nef'-i bevāşır** dەرler. Balık kurşağına döner. Ve birisine **nāşır-i bevāşır** dەرler. Boynuz gibi kıysüde olur. Birine dağı **rahne-i bevāşır** dەرler. Bunun ortası delik olur. İçinden iriğ ve necāset gelür. Bu mağ'adun altından gelür. Cümlesine maraz-ı bevāşır dەرler.

Zātü'l-cenb: Dەرler bir marazdır. Ve

Seretān: Dەرler bir marazdır. Teni şişer ve yanar. Ve

Hamām-ı erba': Dağı bir marazdır. Ve

Cemre: Ya'nī yağmaca maraz.

Sevdā-yı cünün: Bir marazdır. Ve

Mālihūlyā: Başda olur bir marazdır.

İstirhā-yı 'aşab marazı: Etibbā katında ma'rūfdur.

Laqve: Dەرler bir marazdır. Yüzi gözi egilür.

Maħmūm: Bir marazdır. Vücūdında issi yel gibi gezer.

Sersām rencī: Dەرler bir rencüdür.

Hancere: Boğaz ağrısına dەرler.

Haffām: Ol renc dağı boğazda olur.

Dā'ü'l-fīl: Bir marazdır ki ayakda ve baldırda gāyetle şişer ve yoğun olur.

Tatar kurdı: Ki aña göbek burusu dەرler.

[14b]

Vücū'ü'l-kele: Dağı bir ağrıya dەرler.

Fālice: Bir marazdır.

Teşennüc: Siğir burulmasına dەرler.

Hader: Türkçe uyuşmağa dەرler.

Remed: Göz ağrısına dەرler.

Қan ishāli: Ve қurūh.

Nāzle: Cemī[‘] illet nāzleden hāşıl olur.

Bögrek taşы: Bir marāzdur.

Sīne ‘illeti: Kim қan ve verem gelür.

Heyza: Dەرler bir marāzdur.

Kābūs: Fārisī pür-hāfec, Türkçe ağır başmaқ dەرler ve baş çegzinmek de dەرler.

Küzāz: Siğir қınmasına dەرler.

Hunnāk: Boğazda bir dilçükdür, bir ağrıdur.

Lākve: Aña dەرler ki gözi ve ağız egilse.

Fıtıқ: Қasıқ yaruğı ‘illetidür.

Remed: ‘Arabça göz ağrısı.

Ber-cūşīde: Қurdeşeni dедükleri ‘illetdür.

Beryün: Қurluğan ‘illeti. Dırnaқda olur. Gāh olur dırnağı düşer ve demregi.

Baraş: Bir marāzdur ki teni alaca olur. Türkçe abraş dەرler.

Hālāşime: Tuһme şayrulığı ve boğaz ile burun arasında olur bir ‘illetdür. Tuһmeden hāşıl olur.

Hummā-yı muһriқа: Ya[‘]nī derleme hastalığıdır.

El-kābūs: Uykuda ağır başmaқ.

İnhidar: Endāmlar uyuşmaқ.

Zükām: Burun dutulmaқ.

Қurһa: Göz қabarcığı.

Ez-zufre: Gözde olan dırnaқ.

Hadāқа: Göz bebegin қan ve çapaқ örtmek.

[15a]

‘Aşāve: Göz kıarmak.

El-intişār: Göz delügi sızlamak.

Şarnāk: Göz kapağı ağır olmak.

Ru‘āf: Burundan kan gelmek.

El-ħaşem: Burun kıoku eylememek.

Sonuç

Çalışmamıza konu olan müellifi bilinmeyen bu isimli tıp sözlüğünün içinde 3 fasıl bulunmaktadır. Baş tarafı eksik olan çeşitli tıbbî bitki adlarından oluşan ilk fasılda madde başı olarak 415 bitki adı yer almaktadır. Bunlardan 17’si tekrarlanmış olup açıklamalarında farklılıklar bulunmaktadır. Sözlükte Arapça kökenli bitki adları sayıca en fazla olup ardından Farsça, Türkçe, Boşnakça, Hintçe, Ermenice sözcükler gelmektedir.

Eserde bulunan ikinci fasıl insan tabiatlarının özellikleriyle ilgili olup genel açıklamalardan ibarettir. Eserin son bölümü, birçok hastalık adının verildiği bir fasıldır. Bu bölümdeki sözlükte madde başlarında bulunan hastalık adlarının sayısı 103’tür. Bu hastalık adlarından 8’i birden fazla kez tekrarlanmış olup açıklamaları değişiklik göstermektedir. Ağırıklı olarak Arapça, Farsça olmak üzere Türkçe hastalık adlarının da madde başı olarak verildiği görülmektedir.

Baş eksik olan bu tıp ve ecza sözlüğünde madde başı 518 terim yer almaktadır.

Herhangi bir tarih kaydı bulunmayan eserin Klasik Osmanlı Türkçesi özellikleri gösterdiği ve müstakil tıp-ecza sözlüklerinin yazılmasına 17. yüzyıldan sonra başladığı göz önünde bulundurulduğunda 17 ve 18. yüzyılda yazıldığı söylenebilir.

İçeriğinde birçok tıbbî bitki, deva ve hastalık adlarının ve tanımlarının yer aldığı bu sözlüğün özellikle Boşnakçaya ait sözcükleriyle tıp metinleri, tıp-ecza sözlükleri alanına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Kaynakça

Ahmed İssa Bey (1930). Dictionnaire des Noms des Plantes, en Latin, Français, Anglais et Arabe. Le Caire: Imprimerie Nationale.

Aydın-Zülfikar, M. B. (2012). Terceme-i Kitâbü'l-Filâha (Zootekni Kısmı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Baytop, T. (2007). Türkçe Bitki Adları Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

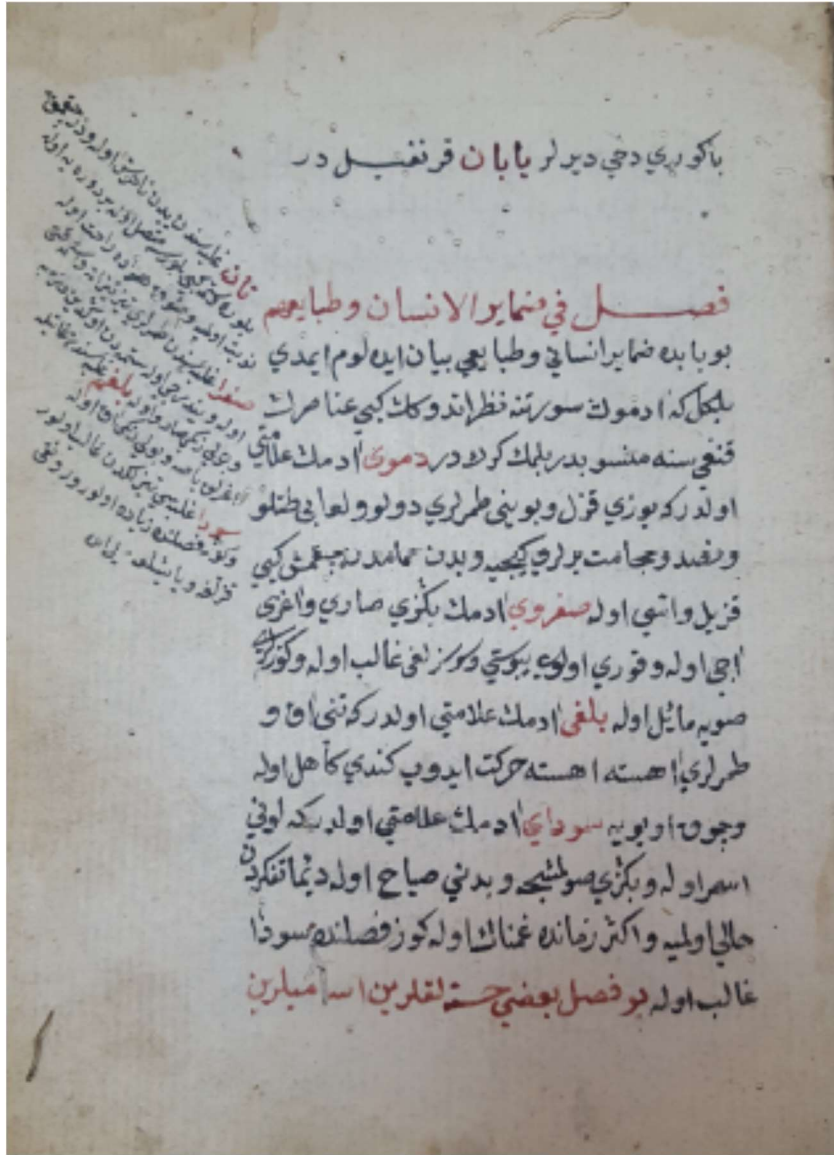
Bedevian, K. A. (1936). Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian and Turkish Language. Kahire: Argus and Papazian Presses.

Canpolat, M., Önler Z. (2007). İshâk bin Murâd, Edviye-i Müfrede. Ankara: TDK Yayınları.

Doğan, Ş. (2011). “XV.-XVIII. Yüzyıllar Arasında Anadolu Sahasında Türkçe Yazılmış Tıp ve Eczacılık Sözlükleri”. IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı. Mehmet Naci Önal (Ed.). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları. 2, 103-114.

Kırkkılıç, A., Sancak, Y. (2017). Ahterî-yi Kebir. Ankara: TDK Yayınları.

Köksal, M. F., Kaçar, M., İlhan, M. (2018). Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu. İstanbul: Kesit Yayınları.

[11a]